

pont: a csillagok között a Nap. Lágyabban, szerelmesebben Petőfi sem kérlelhette volna Juliskáját, mint Arany teszi az Ó, ne nézz rám c. költeményének utolsó versszakában. A Gandhi-féle nevelési elvet: *a nevelés szeretet ténye*, Arany már a gyakorlatban és költészetében is megvalósította!

Esztétikai ízlése, költői hivatásának nemessége igen tisztán és félreérthetetlenül szól hozzánk *Vojtina ars poétikájából*. Elég ebből csak két sort idéznem: »Nem a való hát: annak égi *mássa* Lesz, amitől függ az ének varázsa...« De a *Letésem a lantot* c. költeménye is poétai hitvallását tartalmazza s ezenkívül Petőfi-reminiscenciákkal is gazdagon át van itatva.

Költőnk is ember: a szenvedések, sorscsapások a földhöz verik, de a megpróbáltatások keserősége, a szárnytörések nem roppanthatják össze; kitör, felszárnyal a földi körből: viszi lelkének csudaszárnya. Odatapad *a legnagyobb magyarhoz* s legigazabb, legönzetlenebb és legmagyarabb igéit zúgja a jövőbe: »Nem hal meg az, ki milliókra költi Dús élte kincsét, ám-bár napja múl; Hanem lerázván, ami benne földi, Egy éltető *eszmévé* finomul...« Ő is eszmévé finomult: *aranyeszmévé* s megtermékenyítette tanításunkat, nevelésünket. Így örökre a mi kincsünk maradt.

Talán nem leszek szerénytelen, ha Arany parancsát követve, útjára bocsátom ez *Íránta* érzett szeretetből született sorokat, hiszen a *Csabához* készült előhangban ő parancsolta költői szóval: »*Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad!*«

Csapó István

Szemléltetés

a közgazdasági és jogi ismeretek tanításában.

A XVII. századot megelőzően a tanítás módszere az élet-telen szövegmagyarázásban merült ki, és csupán szótudást nyújtott. Azt hitték, hogy a szavak tudásával magától együtt jár a fogalmak ismerete. Változás csak akkor következett be, amikor az empirista filozófia megtermékenyítette a pedagógiát. *Comenius* hangsúlyozta először pedagógiai alapelvként a szemléltető oktatás szükségességét. Ismert mondása: »Semmi sincs az értelemben, ami azelőtt nem volt az érzékekben«, mellyel követeli a szemléltető oktatás által a fogalmak biztos megismerését, s így az életrevaló tudást. Azóta a neves pedagógusok sokasága foglalkozott a szemléltetés kérdésével, követelte a tanításban való érvényesítését. A szemléltető oktatás teljes diallát jelenti a munkaiskola, mely az ismeretek elsajátításánál nemcsak pusztá szemléletre támaszkodik, hanem a tanuló szél-

lemi és fizikai öntevékenységet, munkáját is igénybe veszi. A munkaiskolai oktatásban tehát döntő szerepe van a szemléltetésnek, sőt az *össztanítás* (*Gesamtunterricht*)¹ néven ismert irány csak egy tantárgyat ismer, mely a szemlélet és munkán kívül kizár minden ismeretanyagot az iskolából.

A modern tanítás nagy súlyt vet a szemléltetésre, és annak különös jelentőséget tulajdonít. Miért? Mert a gyermek szemlélet útján szerzi ismereteit. Asszociációi nem szavakkal fűződnek, hanem többnyire individuális, meghatározott dolgokkal kapcsolatosak. A gyermek erősen vágyódik szemléletek után. Földrajzi tanulmányai során személyes tapasztalatokkal szeretné megismerni az ismeretlen tájakat; természetrajzi ismeretei a vadon élő és a számára hozzáférhetetlen állatok meglátásának vágyát keltik fel; a római történelem leckéi alapján Róma ókori emlékeit szeretné közvetlenül megtekinteni. Ugy van ezekkel a gyermek, mint a drámát olvasó felnőtt, aki szeretné azt a színpadon is látni. Senki előtt sem kétséges, hogy a szemlélet hatása sokkal nagyobb és termékenyebb, mint a puszta szóé.

Vajjon a közgazdasági és jogi ismeretek tanításában megteszi-e az iskola kötelességét a szemléltetést illetően? E kérdésre tagadó választ kell adnunk. Ennek oka abban rejlik, hogy tanárjelöltjeink nem részesülnek a tárgy tanításában gyakorlati kiképzésben, ami teljesen érthetetlen, ha meggondoljuk, hogy ez a legtipikusabb polgári iskolai tantárgy. Tanulóink a határban járva a vérehulló fecskefűben ismerősre találnak, de a városban a banképület előtt elhaladva a »Jelzalogkölesön folyósítása« felirattal szemben teljesen idegenül állnak. Nem célunk a vérehulló fecskefű megismerését lekicsinyelni, de a polgári iskolát végzetteknek talán mégis inkább az utóbbival kellene ismeretségben lenniök.

A közgazdasági és jogi ismeretek szemléltetés nélküli tanítása élettelen verbalizmushoz vezet, a tanítás célját nem szolgálja, a tanulót jelentékeny formális és materiális képzéstől fosztja meg, a polgári iskolai nevelést és oktatást csonkává teszi. Ellenben a céltudatos szemléltetés egyrészt élményt nyújt, ennél fogva érdeklődést kelt, és megkönnyíti az anyag elsajátítását, továbbá biztossá, tartóssá, hasznossá és életrevalóvá teszi az ismereteket, másrészt az állampolgári érzület és akarat fejlesztését hathatósan elősegíti.

A közgazdasági és jogi ismeretek sokak szemében a tanuló képességeit meghaladó, elvont, száraz tudnivalókból állnak. Ez azonban csak látszat. Aki közelebbről vizsgálja a dolgot, az csakhamar az ellenkezőről győződik meg. Ez a tárgy a tanulót az eleven élet középpontjába állítja és saját tapasztalatai alapján a politikai, gazdasági és társadalmi élet ismeretébe vezeti

¹ G. Metscher: Was ist Gesamtunterricht? Beyer und Söhne, Langensalza 1929.

be. Mindez azonban csak akkor lehetséges, ha minden elméleti ballasztot mellőzve a gyakorlati élet követelményei jutnak szóhoz. Hogyan lehet ezt elérni? Csakis úgy, ha minden órán a szemléltetést állítjuk a tanítás középpontjába.

A közgazdasági és jogi ismeretek tanításában a szemléltetés következő módjai érvényesülnek: *cselekvő-, külső-, belső-, és szimbólikus szemléltetés.*

1. *A cselekvő szemléltetés a legértékesebb szemléltetési mód, mert a gyermek természetes cselekvési ösztönén alapszik, éppen ezért állította a munkaiskola a tanítás középpontjába. Itt a tanuló a tanárral egyenlőrangú szerepet tölt be, de gyakran túlsúlyba is jut, sőt olykor teljesen önálló feladatok megoldása hárul reá. Mivel a cselekvő szemléltetés az egész oktatást áthatja, és a szemléltetés többi módjaival párosul, azért megnyilvánulásával a szemléltetés többi módjainak tárgyalása során fogunk megismerkedni.*

2. *A külső szemléltetés a szemléltetés tárgyainak és jelenségeinek természetben való megismertetésében áll, de szükség esetén utánzatokat is alkalmazunk, és a képekben való szemléltetést is igénybe vesszük. A külső szemléltetés módjai a következők:*

a) *Sok értékes szemléleti anyagot nyújtanak a kirándulások. Különösen mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi üzemek és kiállítások, piacok és vásárok megtekintése szükséges. Budapesten az árúmintavásár, a kenyérszállat-, termény- és gépkiállítás, a vásárcsarnok, a nagy áruházak és a tőzsde, továbbá az országház különösen jelentősek. Legtöbbször a többi szaktárgyi kirándulás is haszonnal értékesíthető, mert sokszor találkozzunk közgazdasági vonatkozásokkal. A kirándulásokat tervszerűen kell vezetni: a tanulók figyelmét előre fel kell hívni a látnivalókra, a szemléltetést céljainknak megfelelően kell irányítani, a tapasztalatokat pedig a tanításban értékesíteni. Közvetlen szemlélet útján ismerheti meg a tanuló az ipari és a mezőgazdasági munka, a kis- és nagyüzem lényegét és különbségét, a nagy ipari vállalatokban a géperejű munkát és a munkamegosztást, a földművelési rendszereket, a piac és vásár fogalmát, különbségét és jelentőségét, a piac rendjét, az élelmiszerek hatósági ellenőrzését, az áralakulást, a mérlegfajtaikat, különösen a tizedes és százados mérleget, a kirakodó- és állatvásárt, az állatvásári rendszert, a kiállítások célját és jelentőségét stb.*

b) *A tanulóknak a tanár utasításai alapján végzett egyéni megfigyelései tág teret nyújtanak az ismeretek konkretizálására.² Alig van óra, mely ne támaszkodna ilyen megfigyelésekre, melyek részben megelőzik a tanítást úgy, hogy az új ismeret*

² H. Sievers: Erziehende Staatsbürgerkunde. 3. kiadás. Diesterweg, Frankfurt a. M. 1929.

elsajátítása ezeknek a felhasználásával történik, részben követik a tanítást, amikor az új ismeret általuk válik szemléletessé, gyakorlativá, tudatossá. Ide sorolhatók a tanulóknak szülei, rokonai és ismerősei gazdaságában, műhelyében és üzletében tapasztalt ismeretei, a közlekedési utak és eszközök körében észlelt megfigyelései, társadalmi egyesületek működéséről, karitatív mozgalmakról, ünnepélyekről szerzett tapasztalataik stb. A bankokról szóló leckét valamely bank hirdető táblájának megfigyelése és följegyzése alapján kérjük számon; a vállalatok tanításával kapcsolatban a vállalatok cégtábláit figyeltetjük meg, s ezekből állapítatjuk meg a vállalatok fajait stb.

c) *A szemléltetés hatékony eszközei a gyakorlati életből vett, s a tanulók tapasztalataira épített példák.* Ezek a természetbeni szemléltetéssel azonos jelentőségűek. Egyetlen órát se lehet példák nélkül elképzelni. Itt a tanulókra hárul a munka nagyobbik része, a tanáré az irányító szerep. A példák sokaságából álljon itt néhány jellemző. A szükségletek ismertetésénél az emberi szervezetet géphez hasonlítjuk. Amint a szükséges fűtőanyag hiánya maga után vonja a gép működésének a megszűnését, úgy az emberi szervezetben is megfelelő táplálék stb. nélkül zavarok állnak be, sőt a halál. Szervezetünket kellemetlen érzések (éhség, szomjúság, fázás stb.) figyelmeztetik a hiányra, ezek a szükségletek, melyeknek kielégítéséről gondoskodni kell. Erre szolgálnak a javak, melyeket gazdálkodás által szerzünk meg. Ezekből a tanuló meglátja, hogy a gazdálkodás okai a szükségletek. — A gazdasági javakat a földműves gazdaságából vett példával osztályozzuk. A földműves ugyanis 100 q búzaterméséből 10 q-t vetőmagnak használ, ez a termelőjőség; 20 q-t családja fogyaszt el, ez a fogyasztási (használati) jőség; 70 q-t elad, ez a cserejőség. — A gazdaságnak kereseti gazdaság és háztartássá váló tagolódását a földműves, iparos, kereskedő, orvos, katona stb. gazdaságából vett példával válik érthetővé! — A tőke fogalmát a földműves, iparos, kereskedő, orvos stb. eszközei, szerszámai, gépei, műszerei alapján alkotja meg a tanuló. — Az iparnak nyersanyagfeldolgozó mivoltát a példák sokaságával szemléltetjük: hogyan lesz a cukorrépából cukor, a gyapjúból posztó, a növények alkotórészeiből gyógyszer. — A termelési költségeket gyakorlati számításokkal szemléltetjük. Kiszámítjuk a helyi viszonyoknak megfelelően pl. egy q búza, tengeri, burgonya, széna, egy hl bor, egy kg hús, egy l tej, egy tojás, továbbá egy lakat, asztal, ruha, kalap, egy pár cipő, egy ház fölépítésének termelési költségeit. Természetesen leegyszerűsített számolási eljárással, csak hozzávetőleges eredményre törekedve, a termelési költségek lényegét kell érzékeltetni. Példa a mezőgazdaság köréből: mennyi 1 q búza termelési költsége, ha egy kat. hold földön 10 q búza és 18 q szalma termett?

Földbér 600 P 5 %-a	—	—	—	—	30' — P
Talajelőkészítés: 3 szántás és fogasolás	—	—	—	—	13' — „
Trágyázás (nem közvetlenül) 200 q istállótrágya	—	—	—	—	18' — „
à 30 f = 60 P 30 %-a	—	—	—	—	11' — „
Vetőmag: 1 q és csávázása	—	—	—	—	5' — „
Vetés és ápolás (fogasolás)	—	—	—	—	10' — „
Aratás 10 %	—	—	—	—	5' — „
Hordás	—	—	—	—	8' — „
Cséplés 8 %	—	—	—	—	8' — „
Adó	—	—	—	—	8' — „
Összesen					110' — „
Le 18 q szalma értéke					18' — „
10 q búza term. költsége					92' — „
1 q „ „ „					9' 20' „

Példa az ipar köréből: egy pár cipő termelési költsége.

Bőr	—	—	—	—	—	6—P
Talp	—	—	—	—	—	2—„
Bélés	—	—	—	—	—	—70„
Kéreg	—	—	—	—	—	—30„
Sarok	—	—	—	—	—	—50„
Egyéb költség (szög, fűző, kapocs stb.)	—	—	—	—	—	—50„
Munkadíj	—	—	—	—	—	4—„
Általános költségek (adó, eszközhasználat, világítás stb.)	—	—	—	—	—	1—„
				Összesen		15—„

A levezetés természetesen a tanulók élénk közreműködésével történik. A tanár irányít, javít, kiválasztja a helyes megállapításokat, és megszabja a logikus sorrendet. — A telekkönyvre vonatkozó tudnivalókat egy ház adás-vételével kapcsolatos példa érzékelteti. — A törvényes öröklés rendjét a következő példa mutatja: ha a hagyaték 3000 P és 30 hold föld, s az örökhagyónak három gyermeke van, akkor mindegyik kap 1000 P-t és 10 hold földet; ha ellenben az egyik örökös már meghalt, de gyermekeket hagyott hátra, úgy az atyjukra eső részt ők öröklik. Ezt a példát azután tovább vezetjük a felfelé menő és az-oldali öröklés, valamint az özvegyi jog szemléltetésére, sőt a végrendeleti öröklésnél a köteles rész érzékeltetésére. — A község ismertetésénél az iskola székhelyének viszonyaira támaszkodunk. A község lényege könnyen érzékeltethető: meghatározott földterület, a lakosság, s az együttélésből eredő közös ügyek. Meg kell éreztetni azt, hogy a község nem egyszerű embercsoportosulás, hanem célszerű munka- és életközösség, s hogy hivatását betölthesse, jövedelemre és intéző hatóságra van szüksége. Az életközösségből folyó feladatokat a község intézményei alapján ismertetjük. Ezek az élet- és vagyonbiztonság (rendőrség, tűzoltóság), a közegészségügyi (piaci élelmiszerek ellenőr-

zése, vízvezeték, csatornázás, ártézikút, orvos, gyógyszerár, kórház), a közművelődés (templom, iskola, iskolán kívüli népművelés, könyvtár, múzeum), a szociális élet (szegényház, árvaház, munkanélküliek segélyezése) szervei és intézményei. A vármegye és az állam ismertetése hasonló szelleben történik.

d) *A tanár által összeállított közgazdasági és jogi szertár természetbeni anyaga, utánzatai és képei elsőrendű szemléltetési eszközök.* A legszükségesebb szertári anyag a következő: az egyéni- és társasvállalatok kartonlapokra rajzolt cégtáblái, részvények, részvénytársasági és szövetkezeti alapszabály, haszonbéri szerződés, tanoncszerződés, segédlevél, szolgálati bizonyítvány, mesterlevél, kérvény iparendeléért, iparigazolvány, folyamodvány cégjegyzékbe való felvételért, postai nyomtatványok, fuvarlevél, menetrend, tőzsdei árjegyzék, banki hirdetőtáblák kartonlapokon, kötelezvény, váltó, csekk, bón, utalvány, kötvény, biztosítási ajánlat, biztosítási kötvény, munkásigazolvány, cselédkönyv, bérlevél, gazdasági cselédszerződés, munkás-szerződés, társadalombiztosító-intézeti nyomtatványok, telekkönyvi lapok, adás-vételi szerződés, marhalevél, végrendelet, kataszteri birtokív, adóbevallási ívek, adókönyv, adófelszólamlási kérvény, bírói idézés, bírói végzés, nyomtatott törvényjavaslat, Törvénytár, Rendeleték Tára, Budapesti Közlöny. *Föltétlenül szükséges mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi életünk jelentősebb szakfolyóiratait megismertetni.* A folyóiratok egyszeri bemutatása vajmi keveset ér, hanem szükséges azokat hosszabb időre a tanulók rendelkezésére bocsátani, hogy alaposan megismerkedhessenek velük. Legcélszerűbb az önképzőkör kebelében néhány olvasóórát rendezni, ahol minden tanulónak alkalma van a folyóiratokkal való alapos megismerkedésre. Ez az eljárás egyúttal hasznos útmutató az iskola elvégzése utáni önképzésre. A tanulók a legjobban tetsző és használható folyóiratok címét, célját, irányát, beosztását és kiadóhivatalának címét bejegyzik a füzetbe. *Hasznos gyűjtemény állítható össze mezőgazdasági üzemek, gyárak és áruházak árjegyzékeiből.* A közéleti nyomtatványokat és ügyiratokat a megfelelő tanítási egységekkel kapcsolatban nemcsak megmutatjuk, hanem azoknak írásbeli kitöltését és megszerkesztését is gyakoroltatjuk. Így a mezőgazdasággal kapcsolatban haszonbéri szerződést, az iparral kapcsolatban iparendeléért kérvényt, a kereskedelemmel kapcsolatban megrendelő-levelet, a hitellel kapcsolatban kötelezvényt, a jövedelem-megoszlással kapcsolatban nyugtát, a munkásügyekkel kapcsolatban munkásszerződést, az ingatlan tulajdonszerzéssel kapcsolatban adás-vételi szerződést, az adóval kapcsolatban adófelszólamlási kérvényt íratunk, a közlekedés tárgyalása alkalmat ad a postai nyomtatványok kitöltésére stb. Az írásbeli vizsgálatoknál a gyakorlati élet követelményeit kell figyelembe venni. Nem íratunk pl. tanoncszerződést, mert an-

nak megszerkesztése nem a szerződő felek, hanem az elsőfokú iparhatóság feladata. Az okiratok írását részint azért kell gyakoroltatni, hogy végzett tanulóink az egyszerűeket minden nehézség nélkül meg tudják szerkeszteni, részint azért, hogy ha bármelyikkel dolguk akad, kiismerjék magukat. *Tanulmányos képességüket állíthat össze a tanár képes levelezőlapokból és az újságok képes mellékleteiből* (városházák, főszolgabírói hivatalok, megyeházák, országházák, bírósági épületek, a népszövetségi palota, a hágai döntőbíróság épülete, vásárcsarnokok, áruházak, tőzsdepaloták), *továbbá mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi üzemeknek reklámcélokát szolgáló plakátaiból*, amelyek az üzemek képét tüntetik fel.

3. *A belső szemléltetés segítségével szemléletes képzetekkel elevenítjük meg az ismereteket. A tanuló tehát fantáziatévőképesség által alkotja meg a szükséges fogalmakat.* Alkalmazásának két módja van:

a) *A tanuló közvetlen tapasztalataira nem támaszkodó példák felhasználása.* A részvénytársaság megalakulását a következő példa érzékelteti: Három ember bőrgyárat akar létesíteni. Először tervet készítenek a szükséges telek, épületek, gépek és egyéb felszerelés, a szükséges nyersanyag, a munkások és hivatali személyzet feltüntetésével, azután kiszámítják, hogy mennyi pénz szükséges. Ez az alaptőke. Az alaptőkét 500.000 P-ben állapítják meg, de nekik nincs annyi pénzük. A szükséges pénzt úgy szerzik meg, hogy az alaptőkét 5000 egyenlő részre, vagyis részvényre osztják. Egy részvény tehát 100 P névértékű lesz. Azután felhívják a vállalatban résztvenni óhajtókat a részvények jegyzésére. Aki részvényt vásárol: részvényes. Bárki több részvényt is vásárolhat. Ha minden részvény elkelt, a részvényesek alakuló közgyűlésre jönnek össze, melyen a részvénytársaság vezetésére igazgatóságot választanak, ennek ellenőrzésére pedig felügyelőbizottságot, és megalkotják a társaság működését szabályozó alapszabályokat. Ezután ismertetjük a részvénytársaság működését, a tagok jogviszonyait, stb. — A földművelési rendszerek tárgyalásánál egy sajátos magyar birtokrendszerről is meg kell emlékezni: a tanyai gazdálkodásról. A tanyarendszer kialakulását egy konkrét példával, pl. Debrecen viszonyaival szemléltetjük. A török uralom embertelen pusztításait azzal a sok virágzó község pusztulásával érzékeltetjük, melyeknek nevei a debreceni határ egyes részeiben fennmaradtak (Máta, Zám, Derzs, Óhát, Ébes, Parlag, Gut, Bánk). Az elpusztított községek megmaradt lakossága Debrecenbe menekült, amely kincstári város volt, s nem volt annyira pusztításnak kitéve, mint a szpáhiknak kiosztott hűbértokok. Így keletkezett az óriási határral rendelkező Debrecen. A török uralom megszűnte után lehetetlenné vált az óriási határ megművelése a földek nagy távolsága és utak hiánya miatt, azért kez-

detben állattenyésztést űztek (ridegmarhatartás, pásztorélet), majd pedig tanyákat építettek, s a nyári munkaidő idején ott tartózkodtak. A módosabb birtokosok télen a városban laknak, a szegényebbek s a munkásnép egész életét a tanyán tölti. Debrecen példája mutatja a nagy alföldi földművesvárosok kialakulását. — Az országgyűlés törvényalkotó munkáját egy időszerű példával érzékeltetjük, mely megmutatja a törvényjavaslat készítését, a szakbizottság munkáját, a képviselőházi háromszoros tárgyalást, az elnök teendőjét a tárgyalás vezetésében, a kormánypárt és az ellenzék magatartását, a szavazást, a felsőházi tárgyalást, a kormányzó hozzájárulását s a Törvénytárban való megjelenést. — A belső szemléltetés példái a fogalmak egyszerű leírása helyett azoknak keletkezését, fejlődését, kialakulását mutatják be.

b) *Néha az újság alkalmas részei is haszonnal értékesíthetők* a szemléltetésben. Pl. a vállalatok tanításával egyidőben esetleg előforduló jelentős vállalatalapításra vagy bukásra hivatkozunk; a tőzsdei ismereteknél az újság alapján magyarázzuk meg a készárú- és határidőpiacot, a fontosabb árfolyamokat és a nevezetes tőzsdéket; a mezőgazdasági ipar és kereskedelem tárgyalása során érdekképviselési tanácskozásokat használunk fel; a közlekedéssel kapcsolatban tengeri hajójarat-jelentések kerülhetnek szóba; a munkaadó és munkás ismereténél is az újságra támaszkodunk; az állami költségvetés tárgyalásakor alkalmunk van az újságból célunknak megfelelő részt fölolvasni, és megmagyarázni az appropriáció, indemnitás stb. fogalmát; a bűncselekmény közérdekbe ütköző és hatóságilag üldözendő mivoltát az mutatja, hogy ilyeneket a hírlapok elrettentő példaképekül ismertetnek, ellenben a polgári pernél nincs veszélyeztetve a közérdek, ezért nem is hozzák az újságok, ha csak nevezetes személy nem áll középpontjában; az államok gazdasági kapcsolatairól tanítva szükséges időszerű kereskedelmi szerződésekre és vámháborúkra hivatkozni; az államok politikai érintkezésével kapcsolatban nemzetközi feszültségek, baráti szerződések, népszövetségi gyűlések kerülnek szóba. Ezzel az eljárással hasznos újságolvasásra neveljük tanítványainkat.

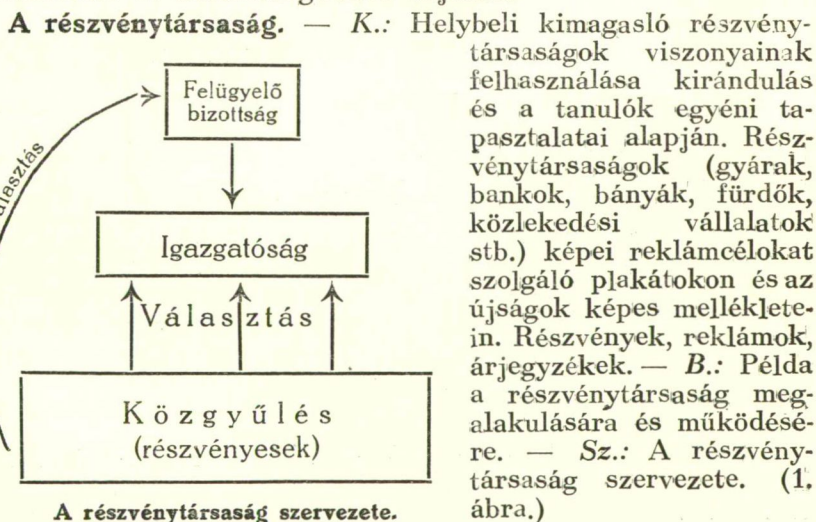
4. *A szimbólikus szemléltetés mesterséges szemléltető eszközökkel: szimbólikus rajzokkal történik.*³ A tanár színes krétával rajzol a táblán, a tanulók pedig színes írónnal füzetükben. Ily módon szemléltethetők pl. a munkamegosztás különféle fokozatai, a részvénytársaság és a szövetkezet szervezete, a földművelési rendszerek, a tagosítás, az áralakulás törvényei, a tőzsde szervezete, a földjáradék, a község belterülete és határa, a járás és a vármegye, továbbá a község, város, vármegye,

³ H. Sievers: Kleine Staatsbürgerkunde. 3. kiadás. Diesterweg. Frankfurt a. M. 1929.

az állam és a Népszövetség alkotmánya, az igazságszolgáltatás és a közoktatás szervezete, a szükséges statisztikai adatok, különösen a trianoni veszteségeinkre vonatkozók, stb. Az ügyesebb tanulókkal nagy kartonlapokra néhány hasznos térképet is rajzoltathatunk. Így pl. Magyarország mezőgazdasági intézményeinek térképe tartalmazza az állami mintagazdaságokat, a kísérleti állomásokat, a szakoktatási intézeteket, a mezőgazdasági kamarákat, az erdőigazgatóságokat, stb. Hasonló szellemben készíthető térkép az iparról és a kereskedelemről is. A szimbólikus szemléltetés alkalmazását a mellékelt ábrák mutatják, melyeknek nyomán könnyen szerkeszthet a tanár sok más rajzot. Ha ezt a szemléltetési módot a tanár mellőzi, minden körülmények között bizonytalan és ingadozó lesz a tanítás eredménye.

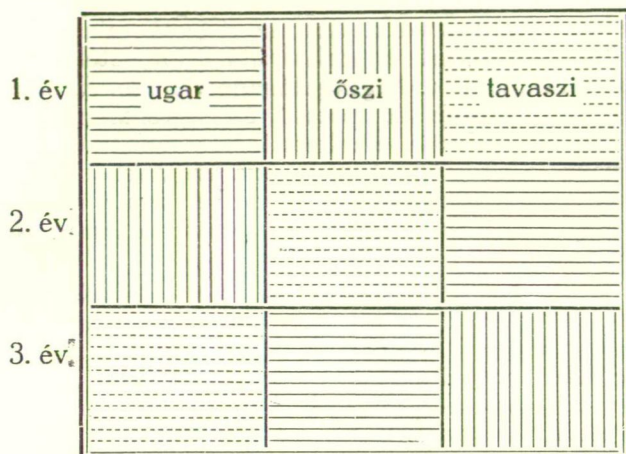
A szemléltetés módjai nem egymástól elszigetelten jutnak szerephez, hanem szükséges minden órán a cél és lehetőség szerint valamennyit kombinálva alkalmazni. Tárgyunk tanításának legfőbb alapelve a szemléltetés, mely minden órának egységes alaphangulatot biztosít. Gyakorlati alkalmazását a következő példák mutatják:

A munkamegosztás. — *Külső szemléltetés:* A munkamegosztás fogalma, a társadalmi és a műszaki munkamegosztás az iparban és a mezőgazdaságban kirándulás és a tanuló egyéni megfigyelései alapján. — *Belső szemléltetés:* A zárt házi gazdaság és a munkamegosztás fokozataira példák. — *Szimbólikus szemléltetés:* A munkamegosztás rajzban.

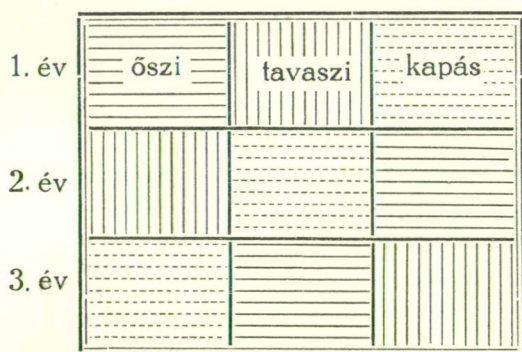
A szövetkezet. — *K.:* A tanulóknak a helybeli szövetkezekről szerzett tapasztalatainak értékesítése. A Hangya üzemeit

szemléltető képek. Hangya Ujság, reklámok, részjegyek. — B.: A szövetkezet különféle fajaira példák. — Sz.: A szövetkezet szervezete. A szövetkezetek fejlődési grafikonja.

2. ábra.

A háromnyomásos földművelés.

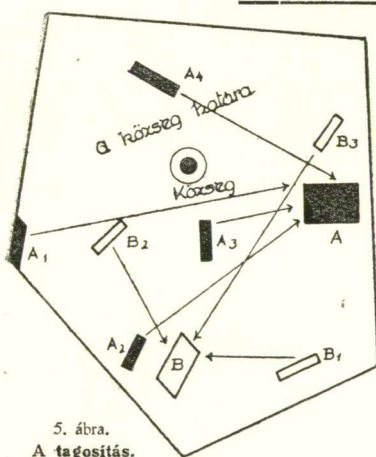

3. ábra.

A hármás vetésforgó.

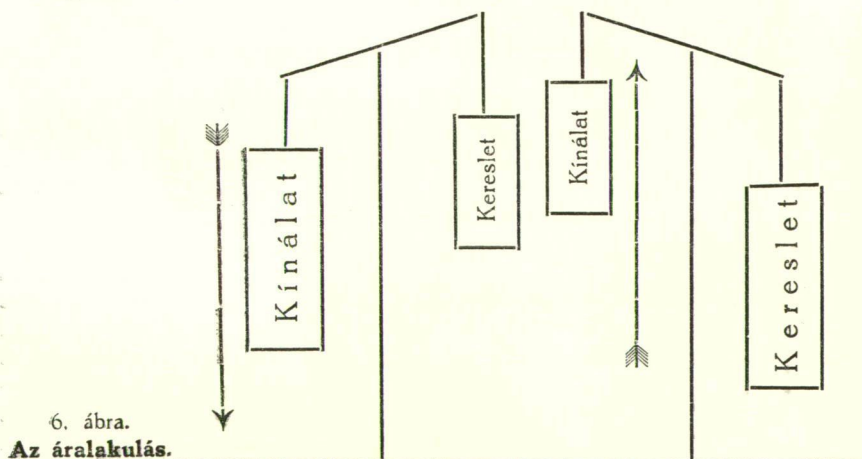
A földművelési rendszerek. — K.: A földművelés módjai kirándulás, egyéni megfigyelés, és a tanulók tapasztalataira épített példák alapján. A műtrágya és a nemesített vetőmag hatását szemléltető képek. A modern gazda gépei. — B.: Az alföldi tanyarendszer kialakulása. A tagosítási eljárás. — Sz.: A földművelési rendszerek és a tagosítás. (2–5. ábra.)

1. év	kapás	tavaszi	takar- mány	őszi
2. év				
3. év				
4. év				

A kereskedelem. — *K.*: Kereskedelmi üzemek egyéni megfigyelés és kirándulás alapján. Vásárcsarnokok és áruházak képei. Megrendelő levél. Központi Értékesítő. Kereskedelmi szaklapok. — *B.*: Példák a külföldi kereskedelem fajaira. — *Sz.*: Magyarország kereskedelmi intézményeinek térképe.

Az áralakulás. — *K.:* Az adásvétel és az ár a tanuló tapasztalatai alapján. — *B.:* A piac mechanizmusa. — *Sz.:* Az ártörvények. (6—9. ábra.)

Felső határ

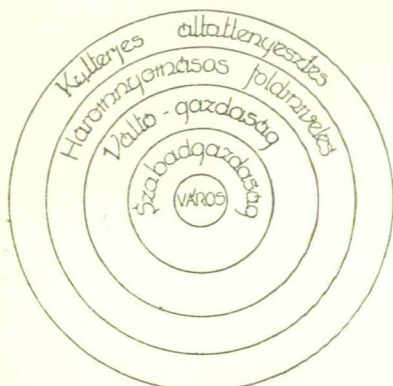
A vevő fizetőképessége.
A szükséglet sürgőssége.

Árhullámzás

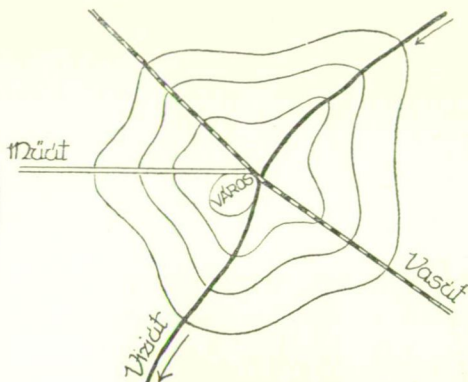
Alsó határ

Termelési költségek.

7. ábra. Az ár alsó és felső határa.

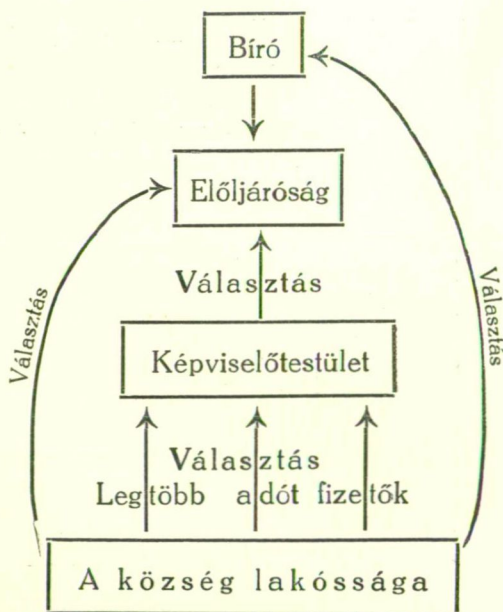

8. ábra. A mezőgazdasági termények áralakulását és a földjáradékot szemléltető Thünen-körök (egyszerűsítve).

9. ábra.

A Thünen-körök a gyakorlatban.

10. ábra.

A község szervezete.

Piac, vásár, tőzsde.

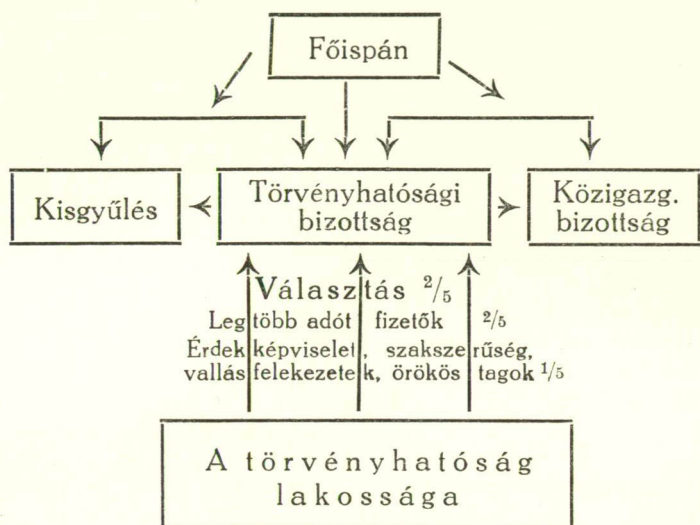
— K.: A piac és a vásár kirándulás és egyéni tapasztalat alapján. Tőzsdepaloták képei. — B.: Az újság felhasználása: áru- és értéktőzsde, készáru- és határidő-

piac, árfolyamok, nevezetes tőzsdék.

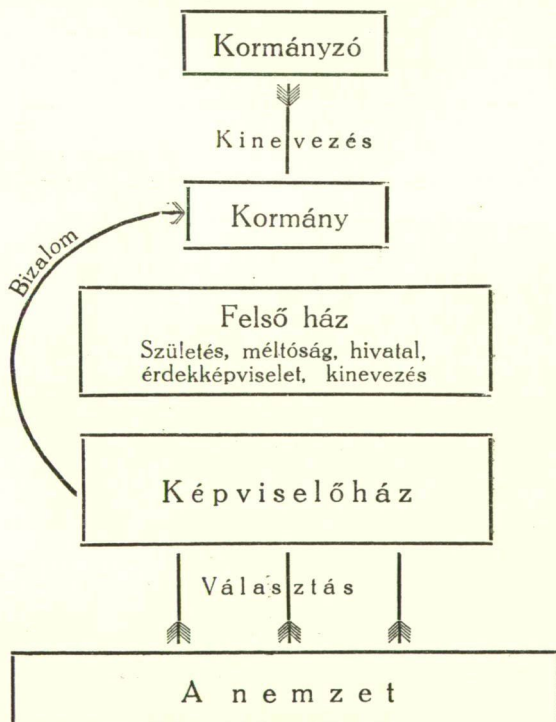
Sz.: A tőzsde szervezete.

A község. — K.:

Az iskola székhelyének az életközösség szolgálatában álló intézményei kirándulás, egyéni megfigyelés és példák alapján. Községházak képei. Illetőségi bizonyítvány. — B.: Képviselőtestületi közgyűlés lefolyása (tárgysorozat, meghívó, elnök, jegyző, tagok, felszólalás, szavazás, határozat, fellebbezés, a határozat megerősítése). A községi illetőség megszerzésére példák.

11. ábra.
A törvényhatóság szervezete.

12. ábra. A magyar országgyűlés szervezete.

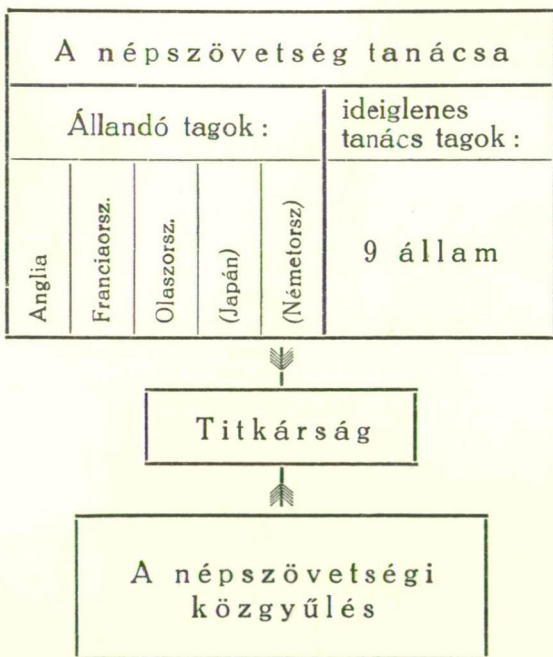
Sz.: A község belterülete és határa. A község alkotmánya. (10—12. ábra.)

Állampolgárság, nemzet, nemzetiség. — K.: Az állampolgárok jogi egyenlősége, a nemzet és a nemzetiség fogalma a tanuló tapasztalatai alapján. — B.: Példák az állampolgárság megszerzésére és elvesztésére. A magyar nemzeti kisebbségek sorsa az utódállamokban. — Sz.: Magyarország néprajzi térképe. Az államok nemzetiségi statisztikáját szemléltető rajz.

Az igazságszolgáltatás. — K.: A helybeli bíróság épülete. Az illetékes kir. járásbíróság, kir. törvényszék, kir. ítélőtábla és a kir. Kúria épületének képe. — B.: A büntető bíraskodás és a polgári per lefolyásának képzeletben való megelevenítése. — Sz.: A bíróságok szervezete.

Az államok politikai érintkezése. — K.: A Népszövetség palotájának és a hágai nemzetközi bíróság épületének képe. Magyar követségi épületek. — B.: Az újság felhasználása: nemzetközi feszültségek, tárgyalások és szerződések. Népszövetségi gyűlés és hágai döntőbírói tárgyalás bemutatása konkrét példákön. Pl. az erdélyi optánsok ügye, a budapesti tudományegyetem pere a Csehszlovák állammal. — Sz.: A Népszövetség szervezete. (13. ábra.)

A közgazdasági és jogi ismeretek tanításában alkalmazan-

13. ábra.

A népszövetség szervezete.

dó szemléltetési módok ismertetéséből könnyen az a hiedelem támadhat, hogy túlsok munkát ró a tanulókra, és túlterheléshez vezet. Azonban módszeres alkalmazásuk éppen az ellenkezőt bizonyítja. A szemléltető oktatás e tárgy tanításában a gyakorlati élet érvényesítését jelenti a verbalizmus teljes kizárásával. Milyen iskolán kívüli munkát rónak a tanulókra az egyéni megfigyelések? Csupán annyit, hogy nyitott szemmel járnak ezentúl az üzletekbe, műhelyekbe, a piacra, vásárra és kiállításra, egy-két perc alatt séta közben feljegyzik a banki hirdetőtáblák feliratait, megtekintik az újságból a tőzsdére vonatkozó részt, vagy elolvasnak egy népszövetségi gyűlést (ami figyelmüket elvonja a nekik nem való szenzációktól), egyet-mást megkérdeznak hozzátartozóiktól, és nagyrítván egy-egy egyszerű polgári ügyiratot szerkesztenek meg, ha az órán nem jutna rá idő.

A közgazdasági és jogi ismeretek szemléletes tanításának elvei azt a lélektani jelenséget veszik figyelembe, mely szerint a lélekben először az egyes fogalmak keletkeznek, s csak ezekből fejlődnek az általános fogalmak. Az általános fogalmak nem is valóban léteznek, tehát nem is szemléltethetők. Ezért az általános fogalmakat az egyes esetekkel kell megmagyarázni. Így teszünk eleget annak a fontos didaktikai elvnek, mely a konkrét-ról az általános felé haladást követeli. Az egyes konkrét esetek bemutatása által haladhatunk az általános fogalmákhoz vezető természetes úton. Mivel az általános a cél, azért tipikus karakterekkel bíró egyes eseteket kell alkalmazni, hogy a cél elérhető legyen.

»A fogalmak szemléletek nélkül üresek, a szemléletek fogalmak nélkül vakok« — mondja Kant, s ha ezek az örökké aktuális szavak tanulságai a közgazdasági és jogi ismeretek tanítását áthatják, akkor helyes úton járunk.

Szántó Lőrinc

A poetika, retorika és irodalom-történet anyaga a polgári iskolában*

Az 1918-ban kiadott polgári iskolai tanterv iskolánkat új megvilágításba helyezte. A haladásnak, a korszerű követelménynek tett eleget az új tanterv; a régi keretek bővültek, sőt új tárgyakkal gyarapodtak. E sok irányú többlet munkánkat kétségtelenül súlyosabbá és felelősségteljesebbé tette. Éppen ez az oka annak, hogy szinte országszerte súlyos megállapítások hangzanak el tantervünk tömörsége, sőt végrehajtási nehézsége szem-

* Az Országos Polgári Iskolai Tanárégyesület Pedagógiai Bizottságában 1933 október 24-én tartott előadás.